

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון קפ"א, תשפ"ב

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

עיקול נכס מושכר לפני תאריך פירעון ההלוואה

ש

כספם של חבריו הפך במהרה לשורות בגליון האקסל שלו. וכבר באותו השבוע הגיע לסכום המבוקש של מיליון שקלים, חמישים אחוזים מסך העלות של יחידת השקעה במיזם הפסגות. נכנסו ויצאו כמה רגלים וראשי שנים, והזהב בושש לבוא. לא נע ולא זע.

הקרקע עדיין בתהליכי הפשרה, אך רומה שגם הקרח הנורא בקטבי תבל כבר היה הופך לנהרות איתן בתהליך הפשרה ממושך כל כך. הקרקע החקלאית אמנם נתנה לראובן דן ביטחון שלא מדובר בהונאה, אך בפועל היה שוויה עלוב ועלה לכדי אחוזים בודדים מהסכום שהשקיע. והסכום הזה לא היה שלו.

הוא המשיך לקוות. אבל כעבור שש ושבע שנים, בעיות ביוורקרטיה בעצם אישור המיזם, ואחר כך חקירות ומעצרים בצמרת חברת 'א.א. פסגות פרויקטים', התגבשה ההכרה בלב רוב ככל המשקיעים והמלווים אצל ראובן דן, שכראי להם להתחיל לדאוג לכספם.

הלחץ שלהם, בצירוף העובדה שמנהלי החברה לא עשו יותר מדי מאמץ מצדם להרגיע את ראובן דן שנחשב בעיניהם משקיע 'קטן' יחסית, עשה את שלו. ראובן דן ידע שבניגוד למנהלי החברה הוא אינו יכול להסתתר בתוך כורסת עור צבי מאחורי מסכי זכוכית משוריינת בקומה 40 של גורד כלשהו הצופה לנוף מרהיב. הוא ימשיך לעבור כל בוקר בקלוז, במכולת, במקווה, בכלל, ואולי גם באמצע הרחוב יתחילו ללחוץ לו בקול רם: החזר את הכסף שלי. רק המחשבה על כך הייתה נוראה. הוא, שחשב מחוץ לקופסה וכמעט הביא רווחה לכל האנשים האלה.

השמועות החלו לצוץ, ראובן דן מנסה למכור. מה הוא יכול למכור, לא ידעו הולכי הרכיל של השכונה, אך נושיו שביררו דברים לעומקם גילו כי ברשותו קיוסק קטן בקצה השכונה שירש מסביו והשכיר. השמועה אמרה שמיד לכשימכור את הנכס, ייעלם ל'נופש' באחת הקהילות היהודיות בחו"ל עד יעבור זעם ועד יפוג עלבון וקלון.

אחד מנושיו, מנשה, שהשקיע סכומים ניכרים בידיו, החליט כי לא עת לחשות, הוא ניגש למרא דאתרא שהיה גם דיין מומחה והסביר את המצב. הרב חקר ודרש ולאחר שהמצב הובהר, הוציא צו עיקול דחוף וזמני האוסר על ראובן למכור נכס כלשהו מנכסיו, וגם מקפיא את כל ההכנסות מנכסיו אלו. בהתאם, קיבלו שוכרי הקיוסק הודעה כי מכאן ואילך עליהם להעביר את דמי השכירות ולהפקידם בידי הרב.

ראובן שהבין את ההשלכות של פעולות אלו, שעתידות לשבור את מטה לחמו. בחר לפנות יחד לבית ההוראה כדי לשמוע את דבר

וב ושוב זה קורה. ודווקא החכמים והיוזמתיים נופלים. וכך קרה גם לראובן דן. היום הוא כבן שלושים וכשהתחילה הפרשייה היה שנים ספורות לאחר נישואיו. הוא הבטיח לעצמו לשבת בבית ה', ומאחר שהיה ברור לו שהמלגה הזעומה שקיבל מכולל האברכים שבו למד לא תספיק לו לאורך זמן, מה גם שבדיוק אז התברכה משפחתו בזוג תאומים נוסף, בן פורת יוסף, החל לחשוב ולהתייעץ כיצד יוכל לדאוג לעצמו לתזרים מזומנים סביר, או למקור כספי בעל אפשרות צמיחה שעליו יוכל לכוון בתפילותיו הזכות ודרכו למשוך את השפע שייגור עליו מלמעלה ברצות ה'.

את מאה אלף (100,000) השקלים שקיבל מחמיו לרכישת דירה או השקעה זעירה ובטוחה, ניסה לנהל בשוק ההון, אך הבין שהמומחים הגדולים בשוק נמנעים מלקבל תיקי השקעות קטנים כל כך, במונחי שוק ההון. חבר שהכיר לו בפרוטקציה את מנהלה של אחת הקרנות המוכרות בשוק והצליח להשיג עבורו את הסכמת הקרן לקבל את כספו בעמלה גבוהה במקצת, הפגיש אותו עם מנהל הקרן.

בפגישה, הלהיב מנהל הקרן את מוחו החריף של ראובן דן, בהררי מספרים התלויים בשערה של השקעה ואחרי שסיחרר אותו לחלוטין בהרצאה תחת הכותרת 'כיצד עושים המון מכלום, או איך השקעתי גרושים ונהייתי גביר' לקח אותו הצידה ואמר לו: תראה, אני יכול לקחת את כספי לניהול בקרן אצלנו, וצפויה לך תשואה נחמדה. אבל אם אתה לא מתכנן לעבור ואתה כן מעוניין להרוויח המון כסף ומהר, אם אתה מספיק חברה/מן ויש לך מאיפה לגייס הלוואות, תרשה לי להציע לך את עסקת חייד.

המשפט הזה, שלחץ על כל הנקודות ה'נכונות' במוחו הקשה לחשוד ו'נוח לרצות' של ראובן דן, הביא אותו להנהן במרץ ולעבור יחד עם מנהל הקרן לחדר ישיבות שכמו חיכה לו ולשכמותו. בזה אחר זה הוצגו בפניו רישומי הקרקע המיועדת לפרויקט הנוצץ 'אוויר פסגות', קרקע סלעית שמשום מה הוגדרה כקרקע חקלאית ועמדה בשממונה מזה יובל לפחות, והנה התכתובת בין עורך הדין של המיזם למחלקת התכנון המחוזית ולעירייה, שקוף שהייעוד ישונה למגורים בתוך זמן קצר, העירייה תהפוך סלעים לזהב, וכל מי שיהיה שם בזמן הנכון יגרוף גם הוא חלק מהזהב הזה. זהב דלא נייד.

ריץ והניחו. גייס מאחד. גייס משניים. לווה גם משלושה ומארבעה. הוא היה משוכנע ברווח המייד, חמש שנים לכל היותר ואנחנו במקום אחר, ולכן הסכים לקבל גם הלוואות וגם השקעות בסכומים זהירים.

ההלכה בנושא זה.

האם צורך מנשה שבשלב זה ברור לכל שההשקעה אבודה, ולכן ברין הוא שיתבע את ראובן דן להחזיר לו ברחיפות את הכסף שהלווה בידינו. או שמא, הדין עם ראובן דן, הוועק; הושיעוני. זמן פרעון ההלוואה עדיין לא הגיע, הקרקע קיימת והפוטנציאל עודנו עתיד להתממש, אם רק לא תפריעו.

השאלה המעשית לדין הייתה, האם מותר למנשה להמשיך ולנסות בכל דרך שהיא להטיל עיקול על נכסי ראובן דן כבר בשלב הזה למרות שלא הגיע זמן הפירעון מתוך חשש לגורל כספו מאוחר יותר. ואם כן, האם די בדין יחיד מומחה כדי לחתום על צו עיקול כזה או שצריכים דווקא מושב של שלשה דיינים. האם יכול לעקל רק נכסים שבשימוש ראובן דן או גם נכסים המצויים בידי שוכרים בתוך תקופת השכירות.

עיקרי הנושא בהלכה

א. החושש שבבוא עת הפירעון לא יוכל הלווה לפרוע לו חובו

ראשית נברר את הנושא העיקרי בכסי הנדון שלפנינו: האם כאשר יש למלווה סיבה טובה לחשוב שבהגיע מועד הפירעון לא יהיה ביד הלווה לפרוע את חובו, הוא יכול לתבוע את כספו בחזרה קודם זמן הפירעון הנקוב בעת ההלוואה. כפי שנראה, עסקו בכך הראשונים. בספר התרומות (שער טז חלק ג אות א) כתב לגבי מלווה שראה בתוך זמן הפירעון שהלווה מבזבז ומפקיר את נכסיו ואין לו קרקעות משועבדות, שנחלקו הפוסקים אם יכול המלווה לתבוע את שלו בחזרה בשלב זה, כל שיש יסור לחששו. או שמאחר שמראש סוכם שיוכל לגבות רק מהנכסים שיהיו בידי הלווה בתאריך הפירעון, אזי כל שלא הגיע תאריך זה אין לו כל פתחון פה ועילה לגבייה מהלווה בשלב זה.

מחד גיסא, בתשובת רב יהודאי גאון מבואר שאם ביקש הלווה ללכת למדינת הים לפני זמן הפירעון, לא יכול המלווה לעכב בעדו ולתבוע שישלם חים או יעמיד ערב מקומי על ההלוואה, שכן עדיין לא הגיע זמן הפירעון. ומאידך, בתשובת הרי"ף (סימן קיג) פסק לגבי מקרה של מכירת שדה שיצאו עליה עוררין לאחר שהקונה העביר את כסף התשלום למוכר, אזי למרות שנפסק בגמרא שאין זו עילה לביטול המקח כי המוכר יכול לומר לו שכל עוד לא יציג שטר בית-דין שלפיו הקרקע נלקחת ממנו, אינו אמור להחזיר לו את כספו (אחוי טירפך – ואשלם לך), מכל מקום כאשר מתעורר חשש שכשיגיע היום והקרקע תופקע מהלוקח, לא יישאר בידי המוכר כסף להחזיר לו, יכול לתבוע כעת מהמוכר להפקיד את כסף התשלומים בידי נאמן או לכל הפחות לרכוש בו קרקע אחרת כדי להעמיד בטוחה שממנה ניתן יהיה בעתיד לגבות את כספי התשלום אם יוצר בכך צורך.

מאחר שהסתפק בהכרעת מחלוקת הפוסקים, שאל בעל התרומות את רבו הרמב"ן כיצד לנהוג בפועל, והרמב"ן השיב שאף שאימת חכמת הרי"ף מוטלת עליו, מכל מקום אין משוא פנים ברין ומאחר שלא מצאנו בתלמוד צורך וזכות לחשוש חששות כאלו כלפי מי שעדיין אינו חייב כלום ברין, והמלווה למי שאין לו נכסים רוצה להזיק בנכסיו, מה נעשה לו, לכשיבוא זמן חובו הרי הדין ביניהם, וודאי אי אפשר לתבוע ממנו להעמיד את ממונו בידי בית דין, מה גם שלעולם ניתן לחשוש, וגם אם יש לו קרקעות אחרות עדיין נוכל לחשוש שמא יתקלקלו אותן קרקעות ושוב לא יהיה לו מאיפה לשלם. הרמב"ן מוסיף שדווקא במקרה של מקח וממכר שבו עסק הרי"ף ניתן אולי להבין את פסקו כי במצב של חשש אמיתי מאובדן הקרקע והכסף קרוב הדבר

למקח טעות, אך בהלוואה ודאי שאין כל אפשרות לגבות או לעכב את ממונו של הלווה בטרם חלה עליו חובת הפירעון בהגיע זמנו.

ב. מחלוקת ראשונים בשאלה זו

ניתן היה להניח מעתה, שלא נחלקו הראשונים כלל. תשובת רב יהודאי גאון עסקה במלווה ולווה ושם גם הרי"ף מורה אולי שמאחר שמלווה להוצאה ניתנה, אי אפשר לתבוע מהלווה שלא להוציא את כספו, ונקודת הזמן המחייבת לגבינו היא רק תאריך הפירעון. אלא שברא"ש (בבא קמא פרק א סימן ה; שו"ת כלל צו סימן ד) בהתבסס על דברי הרי"ף הללו, כתב שכאשר מתעורר חשש אמיתי להברחת נכסים בידי חייבים, הן במקח וממכר והן בהלוואה בשטר שעדיין לא הגיע זמנו, לא זו בלבד שכתב רב האי גאון שתקנת חכמים היא לגבי מי שמזיק את נכסי עצמו למנעו משום השבת אבידה, אלא דין גמור הוא שחייב אדם להציל עשוק מיד עושקו בכל אמצעי אפשרי ולכן ודאי שבית הדין יקבל את תביעת המלווה ויעצור את הברחת הנכסים כדי לאפשר למלווה לגבות מהם בעתיד, בהגיע זמן הפירעון.

מנגד, דעת הרשב"א (שו"ת חלק א סימן תתקח) והריב"ש (שו"ת סימן קט) שהמלווה כסף לחברו אינו יכול לעכב בעדו או לתבוע ממנו כל תביעה שהיא בעניין זה כל שלא הגיע זמן הפירעון, ולכן גם כאשר בוחר הלווה לעשות בכספו פעולות שאין בהן הגיון כלכלי, דהיינו שאינו משקיעו בעסקה וכיוצא בה אלא מחלקו במתנה לאחרים וכדומה, אין המלווה יכול לעכב בתוך הזמן.

ואך זאת הוסיף הרשב"א וחיוק הריב"ש, שאם כספו של הלווה הגיע בתוך הזמן למלווה, ובית הדין אכן מתרשם כי הלווה עני ומבזבז את נכסיו באופן שמעלה חשש שבהגיע עת הפירעון לא יהיה לו כסף לפרוע, אין מוציאים את הכסף מיד המלווה ליד הלווה למרות שעדיין לא הגיע זמן הפירעון כי במקום הפסד מצאנו (לגבי חייב שהניח יתומים קטנים שאי אפשר לגבות מהם, סימן פה סעיף ה) שתפיסה מועילה ואין מוציאים מיד התופס.

הכרעת הטור והבית יוסף (סימן עג סעיף טו; ע"פ פסקו בשו"ת אבקת רוכל), וכן הוא בשו"ע (שם סעיף י), להלכה ולמעשה שלא זו בלבד שבמקום שתפס אין מוציאים מידו, אלא בכל מקרה של חשש סביר שהלווה יבזבז את נכסיו ויגיע לזמן הפירעון כשידי ריקות, מצוה על הדין לעכב את המזון עד שיגיע הזמן.

נמצא שלהלכה, רשות ומצוה על בית הדין להוציא צו מניעה על כל עסק בממונות שעשוי להבריה ולהפסיד את נכסי הלווה מאפשרות הגבייה של המלווה מהם, אף לפני שהגיע זמן הפירעון, כל שנסיבות העניין נראות לעיני הדין כעלולות באופן סביר למנוע בעתיד מהמלווה לקבל את כספו. ונראה בחזון איש (חושן משפט סימן ג סק"ה) שכאשר המלווה אינו לפנינו ובית הדין נחשף לאפשרות שהלווה יברח ויבריה את נכסיו או יבזבז באופן שהמלווה לא יוכל בעתיד לגבות את שלו, יעמיד בית הדין אפוטרופוס עבור המלווה ויעקל את נכסי הלווה כאילו היה המלווה לפנינו. ומסתבר שדעתו כן גם בכל אופן שיש חשש על הפירעון העתידי, עיי"ש.

ג. מתי מוציא בית הדין צו מניעה ועיקול נכסים

ואמנם, אף שנפסק להלכה שגם לפני זמן הפירעון יוציא בית הדין צו מניעה ועיקול נכסים כשנראה לעיניו שהלווה מבריה או מאבד את נכסיו ולא יוכל לפרוע את חובו בהגיע עת הפירעון. מבואר בדברי האחרונים שלא ככל מצב הדברים אמורים.

המהרש"ל (ים של שלמה בבא קמא פרק א סימן כ) מסביר את דין הראשונים הנ"ל שאפשר לנקוט בפעולות יזומות נגד הלווה כבר לפני

כשהגיע זמן הפירעון, אך קודם זמן הפירעון אינו יכול לכופו באופן זה, כי לא הלווהו על דעת כן. ואולם הט"ז תמה על דבריו, שהרי הזמן נתקן רק לטובתו של הלווה ולא של המלווה, ולכן מצאנו (סימן ק סעיף א) שבית דין נותנים ללווה זמן להשיג את המעות, ואם טוען המלווה שרוצה ללכת לדרך אומרים לו הדיינים שיעשה שליח שישב במקום וימתין עד לבוא הזמן. ואם כן כשם שהלווה זכאי לפרוע בכל מקום ישוב בהגיע הזמן, גם עתה טרם הגיע הזמן יכול הוא לפרוע.

מדבריו עולה כאמור שאי אפשר לכפות את הלווה לשלם בתוך הזמן כאשר המלווה דורש לעשות זאת כי רוצה לנסוע לחו"ל. ואף שבהגות אמרי ברוך שם חילק וכתב שאם הכסף נמצא במוזמן בידי הלווה כן כופים אותו לשלם אף שלא עבר הזמן, כי עצם העיכוב מהווה נזק למלווה, ואין ללווה היתר להזיק למלווה וכמבואר בשו"ע (שם סעיף ב), מכל מקום מאחר שדעת הט"ז שיעיכב לחוד אינו נחשב כנוק, יוכל הלווה תמיד לטעון שקיים לו כשיטת הט"ז ולא יוכלו להוציא ממון מידי.

ואולם למעשה במקרה שלפנינו מאחר שהיה חשש גדול שהלווה יברח ויבריח נכסיו עד יעבור זעם בתקווה שהקרקע תופשר בזמן עתידי כלשהו, ודאי רשות ביד המלווה לפעול להטלת עיקול על נכסיו אף שעדיין לא הגיע זמנו.

1. הטלת עיקול בדיין מומחה יחיד או דווקא במוטב תלת

לגבי הליך הטלת העיקול נראה מבואר מדברי הפוסקים שיש להטיל את הצו דווקא במוטב תלתא בי דינא כנהוג, ולא בדיין יחיד מומחה.

המהרש"ך (שו"ת חלק ג סימן נח) דן בסיפורו של אב שגידל בביתו את אחיו הבחור, בשלב מסוים הוא שלח אותו לוונציה כנציגו העסקי וגם הפנה עוד סוחרים אחרים שישתמשו בשירותיו של אחיו. במקביל שירך לו אשה במקומו ודובר שיחזור לישראל אותה לאחר שיתכנס.

אחד המשקיעים, רבי יעקב רובין, חשד מעיון ברו"חות ששלח הבחור מוונציה, שהכסף לא מתנהל לגמרי ביושר ושהנציג משנה מדעתו בדברים רבים, ולכן שלח לו מכתב ובו אזהרה שייצמד להוראותיו ולא יזוז מהן ימין ושמאל. הבחור החזיר מכתב ובו אישר את הדברים.

בהמשך שלח ר' יעקב לוונציה סחורה מסוימת והורה למכור אותה במוזמנים בלבד ובהם לרכוש צימוקים ולשלוח אותם אליו בספינה. הבחור החזיר לו איגרת שלפיה הוא אכן מכר את הסחורה במוזמן אבל מאחר שהספינה עמדה לצאת ועדיין לא השיג צימוקים החליט לשלוח לו ארגו ובו מטלטלין שונים בשווי רומה ושיטול את המגיע לו מארגו זה. בפועל כשהגיע המכתב, כבר נודע שהספינה ובה הארגו המדובר ירדה למצולות.

רבי יעקב, שזעם על כך שהבחור שינה מהסימוכים ביניהם, חשד גם שהמכתב האחרון שהגיע לידיו נכתב אחרי שנודע בוונציה שהספינה טבעה. חוסר האמון שלו בבחור הסוחר היה נמוך כל כך שהוא נטה להאמין שהלה מנסה לנצל את ההזדמנות כדי לגנוב את כספו. חד וחלק. לא היה ארגו מטלטלין ולא נברא.

בין כך ובין כך התברר לו שבירי פלוני, ר' שלמה אבן שאנגו, ישנם נכסים השייכים לבחור הסוחר. הוא אסף את כל המסמכים הרלוונטיים וניגש לדיין המקומי כדי להטיל עיקול על אותם נכסים. הדיין חישב ומצא לנכון להטיל עיקול על נכסים בשווי מסוים מתוך הנכסים וכך עשה. תחילה קיבל עליו ר' שלמה את הדין אך משחלף הזמן נודע שהוא מפקפק על ההחלטה ואנשים אחרים מבני עירו החלו לחזק את דעתו שפסקו של הדיין אינו נכון.

המהרש"ך בתשובתו בא לחזק את פסק דינו של הדיין ומבאר שכך

זמן הפירעון, שודאי זמן הפירעון אינה נקודת הציון שבה חל חיובו של הלווה, וברור הדבר ששיעבוד נכסיו מתחיל כבר משעת ההלוואה. אלא שתנאי התנו ביניהם שלא יתבענו עד שיגיע זמן פלוני, הוא זמן הפירעון. וממילא כאשר יש חשש סביר שהלווה בורח ומבריח נכסיו או מבזבז אותם באופן שנראה לבית הדין שלא יוכל לפרוע בעתיד את חובו, מצילים עשוק מיד עושקו ותובעים את החוב גם בניגוד לתנאי שביניהם.

לאור הסברו, מוסיף המהרש"ל, טעות גדולה טעו מי שרצו להחיל דין זה גם במקרה שבו הלווה נכנס למצב עסקי גרוע, נכסיו מתמוטטים ואין איש יודע מה ילד יום. כאן, כאשר הלווה לא חרג מהתנהגות סבירה וזהירה ביחס לכספי ההלוואה, אין עילה לשנות מהסיכום ביניהם ולדחות אבן אחר הנופל, גלגל חוזר הוא בעולם והרי הוא הולך בתומו. המהרש"ל מסביר שיעיכב הכסף בצו המניעה הוא לפעמים הרס ודאי לסוחר שרוב עסקיו על ידי משיכת אשראי כבזמנינו, צו כזה יפסיק את תזרים המזומנים שלו ויהרוס את האמון המסחרי שלו, אולי לעד. ולכן במצב כזה אין לעכב את ממונו למרות כל החששות.

כך הביא הש"ך (סימן קא ס"ק לד) וכתב שכן הוא העיקר להלכה. ולכן למרות שכבר התפשט המנהג כדברי המחבר שבית דין מעכבים את המעות לפני זמן הפירעון, אין לך בו אלא חידושו להחיל מנהג בתו דינים זה רק במצבים שבהם הלווה אשם בסיכון שנוצר, בכך שהוא מבזבז את נכסיו או מתכוון להבריחם. במקרה כזה, ורק במקרה כזה, יתערב בית הדין ויטיל עיקול על הנכסים. בכל מקרה אחר, אין לבית הדין להתערב.

ד. כשנכסי הלווה מתמוטטים שלא באשמתו אך הכסף כבר בידי המלווה

דברים אלו אמורים להלכה ולמעשה רק כאשר המלווה בא לבקש מבית הדין שיפעילו את סמכותם ויוציאו צו מניעה ועיקול לנכסי וכספי הלווה, מחשש שמא יעמוד לפני שוקת שבורה בבוא עת הפירעון. בזה אנו אומרים שבית הדין לא יתערב כאשר לא מדובר בפשיעה של הלווה ובהתנהלות לא אחראית מצדו אלא בהתמוטטות נכסיו שלא בטובתו.

אבל כאשר הגיע בצורה כלשהי כספו של הלווה לידי המלווה, וכעת מבקש המלווה להשאיר את הכסף בחזקתו למרות שהלווה לא פשע ועדיין לא הגיע זמן הפירעון, וכנגדו בא הלווה ותובע להשיב לו את הכסף ומן השמים ירחמו לגבי העתיד, בזה כתב בשער משפט (סימן עג ס"ק יב) להוכיח מדברי הרשב"א והריב"ש שבית הדין לא יתערב גם במקרה זה ואין מוציאים מידי המלווה להחזיר ללווה כדי שלא להפסידו.

ה. מלווה שרוצה ללכת למדינת הים

כאשר הלווה אינו זה שרוצה ללכת למדינת הים ומעלה חשד להברחת נכסים, אלא המלווה הוא זה שרוצה לנסוע ומאחר שידוע שבבוא זמן הפירעון לא יהיה כאן, בא לתבוע את הלווה לפרוע בתוך הזמן. מבואר מדברי הפוסקים שנראה שאינו יכול לכופו את הלווה לכך. וכך הדעת נותנת שאם לא בא זמן הפירעון אינו יכול ליפרע, ויעמיד שליח מבני המקום שיגבה את החוב בבוא העת, וכעין המבואר בטור והרמ"א (סימן ק סעיף א).

האחרונים דנו לגבי ההלכה (סימן עד סעיף א) שאין הלווה יכול לכופו את המלווה לקבל ממנו את מעותיו שלא במקום יישוב או בשיירה שדינה כיישוב. וכתב הסמ"ע (שם סק"ג) שמה שעולה שהלווה יכול לכופו את המלווה לקבל את מעותיו אם זה במקום יישוב או בשיירה אפילו שהדרך לביתו עוברת במדבר וכספו מסתכן, הוא דווקא

דמי שכירות חדשים מהשוכרים. בספר זכור לאברהם (חושן משפט אות ע ערך עיקול) נשאל במקרה דומה שבו נתבקש להטיל עיקול על סוס שהושכר לאחריים, ופסק שאין להטיל עיקול כזה מאחר שלהלכה 'שכירות ליומא ממכר הוא', כלומר שהחפץ או הנכס המושכר נחשבים כקנויים לשוכר לתקופת השכירות, הרי זה כאילו השוכר קנה את הנכס או החפץ ואי אפשר לכלול אותו בצו המניעה והעיקול המוטלים על נכסי המשכיר. לאור זאת, נראה להחריג את עצם הנכס המושכר מצו העיקול ומנשה לא יוכל ליטול את הקיוסק עצמו משוכריו, אך הוא יכול לעקל את דמי השכירות שיועברו להפקדה בבית הדין או אצל הרב ולא ללווה המשכיר.

וזה דבר המשפט

• להלכה נוקטים בתי הדין כפוסקים הסוברים שלווה המבזבז את נכסיו או רוצה לברוח למדינת הים, רשאי המלווה לעכב את נכסיו גם קודם שבא זמן הפירעון.

• במקרה שאינו מבזבז ואינו רוצה לברוח למדינת הים, אך למרות שאינו פושע בעסקו מתמוטטים נכסיו והולכים, אף שמבחינת הנושים המצב זהה, נקטו הפוסקים שבזה הנושה אינו רשאי לעכב את נכסיו או לתפוס מהם כל שלא הגיע זמנו. אך אם הגיעו לידו מנכסי הלווה אינו חייב להשיבם.

• כשהנושה הוא זה שיוצא למדינת הים ורוצה

לגבות עכשיו כי יודע שלא יהיה כאן בזמן הפירעון, אינו יכול לגבות את הנכסים.

• נחלקו הפוסקים האם די בדיין

אחד מומחה לביצוע עיקול או שיש לעשותו דווקא בבית דין של שלשה.

בנידון שלפנינו שכבר נעשה מעשה, וגם יש ריעותא ובית מיחוש שאכן יבריא הלווה את נכסיו, אנו נוקטים

שמה שעשה הדיין עשוי.

• מאחר שלהלכה נוקטים

ששכירות נחשבת כממכר לתקופת השכירות, לא חל העיקול על עצם הנכס המושכר, אלא רק על דמי השכירות של הנכס.

אכן צריך לנהוג במצב דומה. בתוך הדברים הוא מאריך לפרוך את העמדה שלפיה אין לעשות כל ענייני כפיה בממון כגון אלו אלא בבית דין מומחה וחשוב. הטוענים כך התבססו על דברי הרמב"ם בהלכות מלווה ולווה (פרק ב הלכה ד) והמגיד משנה (שם) לגבי מי 'שהוחזק רמאי ורכיו מקולקלים במשאו ומתנו והרי הוא אמוד שיש לו ממון' שטען שאין לו כלום והרי הוא רץ להשבע, לגבי פסקו שאין ראוי להשביעו, ואם יש כח ביד הדיין לכופו עד שיפרע את חובו, יכופנו. ודווקא בבית דין חשוב ומוחזק בחכמה וחסידות. ועל כך משיב המהרש"ך שדווקא בדין האמור ברמב"ם שבו הדיין חש שהדין מרומה ולכן עליו לפעול שלא כדיון אלא כראות עיניו, בזה צריכים שההכרעה תיפול בין שלשה דיינים המוחזקים בחכמה ובחסידות להעמדת הדת על תלה ולקיום העולם. אבל במקרה כמו זה שלפנינו שבא להציל עשוק מיד עושקו כדיון, וראי כל דיון או בית דין מספיק כדי להטיל עיקול ולא לצל את בעל הדברים לברר את ענייניו בפני בית דין כדת.

מדבריו נראה כי במקרה כמו זה שלפנינו אין צורך בבית דין של שלשה מומחים ודי בדיין אחד שיחליט להטיל עיקול וצו מניעה. ואולם בשבט הלוי (חלק י סימן רסג אות ד) כתב לדקדק מלשון הרא"ש בדין זה שנקט שוב ושוב 'בית דין' ולא סתם 'דיין', שנקט שצריכים גם לזה דווקא בית דין של שלשה דיינים [ובאמת כבר נגע מהרש"ך בדקדוק זה לצד אחר שם ודחאו עיי"ש]. ומה שמבואר בשו"ת מבי"ט (חלק ב סימן לג) בשם האגודה שאפשר לעקל בידי שליח הקהל, ביאר השבט הלוי שאין הכוונה כמובן לעצם הכרעת העיקול, שלוח צריכים דווקא בית דין של שלשה, והדברים שם אמורים לאחר שהתקבל הפסק בבית הדין, שאו אפשר לבצע את העיקול בפועל בידי שליח הקהל. אך לעולם אין לעקל בהחלטת דיון אחד.

מאידך, בשו"ת תשובות והנהגות (כרך ג סימן תמ) כתב שהמנהג שאפילו דיון יחיד מעקל, ונתן טעם לדבר, לפי שכיום בלאו הכי כתב בתרומת הרשן (סימן שה), וכן פסק הרמ"א (סימן עג סעיף י), שמעקלין אפילו בטענה זוטא, ואם כן אין צריכים כל כך שיקול הדעת בהחלטה על העיקול, ובנוסף שנהגו שהתובע מניח שיק התחייבות לשלם אפילו על נזקי גרמא שיצאו באם העיקול היה שלא כדיון, לכך דעתו להקל דבר. וכתב שכן היא גם דעת מהרש"ם (ח"ה סימן נח).

ובכל אופן במקרה שלפנינו שכבר הוטל העיקול בידי הדיין המומחה שליט"א, מאחר שדעת מהרש"ך להתיר להטיל עיקול במצב כזה, וגם יש כאן עילה חשובה וברורה להטלת עיקול, נראה שהעיקול חל ואין לבטלו.

ז. עיקול שהוטל על נכס מושכר

נותר לנו לברר כיצד יש להתייחס לעיקול זה ביחס לנכס המושכר לאחרים. האם נכס או חפץ המושכר לאחרים נחשב כעומד ברשות השוכרים ומוחרג מכל עיקול או שאפשר לעקל גם נכס כזה ולדרוש

מודעה רבה לאודייטא

הננו ישמחו לבשר על הופעת כרך נוסף בסדרת 'מכתלי בית הדין' ובו עשרות פסקי דין נבחרים מתוך המהדר בדיני ממונות הלכה למעשה. מוגשים משפה ברורה השווה לכל נפש.

זמן להשיג את סדרת 'מכתלי בית הדין' ברכים א' - ז'

בטל': 1800-22-55-66

